

LA FONT D'ALBASSALBA, EL REFUGI D'UN ANTROPÒNIM MEDIEVAL

Antoni Pasqual i Cosme Aguiló

1. Situació

La Font d'Albassalba és, després de la Font de na Memòria i la Font de Llodrà, un dels aiguaneixos més potents del terme de Manacor, tot i que durant una sèrie d'anys el seu cabal va minvar per causa de la sobreexplotació dels aqüífers. La surgència, de tres o quatre ullals, es troba dins un atapeït canyar, gairebé impenetrable. El broll principal neix sota una roca al peu d'un turó de la possessió des Bessons. Raja molt prop del Pont des Gats, ran del torrent que constitueix el límit natural que separa els termes de Petra i Manacor, un curs fluvial que forma part de la conca del Torrent de na Borges, el més llarg de l'illa. Antigament, alimentava un sistema hidràulic, avui totalment abandonat, del qual es beneficiaven comunitats de regants dels dos termes municipals.

2. Etimologies proposades

Cal dir d'antuvi que el nom de la Font d'Albassalba, amb nombroses variants de les quals parlarem més endavant, no és un topònim transparent i ha estat motiu d'una interpretació que, a parer nostre, és desencertada. Fou publicada en dues ocasions, la primera vegada per Joan COROMINES i Josep MASCARÓ PASSARIUS i la segona només pel darrer dels dos autors. Vegem-ho a continuació:

2.1. Etimologia de l'*Onomasticon Cataloniae* de COROMINES i MASCARÓ PASSARIUS (1989: 55)

AUBASSAUBA, Font d' [əwbə'sawbə] (Manacor, Mall. 29, d-3)

Nom d'una coneguda font ran del camí de Manacor a Petra i de la Font des Gats. A les seves proximitats existeixen nombroses basses: Basses des Clot de sa Terra, Bassa de sa Teulera, Basses de Vilafranca, Creuer de ses Basses, etc., i moltes altres d'innominades en fi; immediatament al nord, la Font des Bassons, que altres escriuen Bessons.

Essent una font coneguda el que la contempla a distància la veu com una superfície

blanquinosa més que no pas aquestes innombrables basses de menor entitat; en contrast amb les basses petites de la Font des Bassons ja pot cridar més l'atenció com a blanquinosa. Essent terreny argilós això pot contribuir a donar un matís blanc a l'aigua. El fet d'haver-s'hi aglutinat l'article aràbic o pseudo-aràbic suposaria un nom de data molt antiga, que podria venir de *bassa alba* o sigui blanca. Aquest article secundari també es troba en el cas d'Alcúdia-Arrom, que segons la gramàtica aràbiga no hauria de dur article.

2.2. Etimologia de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, entrada *Albassalba, Font d'*, signada per MASCARÓ PASARIUS

ALBASSALBA, FONT D'

Nom d'una font situada en el camí que uneix Manacor amb Petra. El terreny argilós de la zona fa que la seva aigua sigui blanquinosa, a diferència de les basses des Clot de sa Terra i de Vilafranca, o de la bassa de sa Teulera o del Creuer de ses Basses, situades a les seves rodalies. El fet d'haver-s'hi incorporat l'article aràbic o pseudoaràbic fa creure en l'antigor d'aquest topònim, que podria procedir de *bassa alba*, o sigui, blanca.

3. Objeccions

S'haurà pogut observar que la segona interpretació etimològica és filial de la primera, cosa lògica pel fet que l'autor és el col·laborador menorquí del primer volum de l'*Onomasticon Cataloniae*. Se'ns fa difícil acceptar-les per unes qüestions essencials: ni la font forma cap bassa, ni és possible contemplar-la des de lluny, ja que es troba dins un canyar difícilment penetrable que no facilita gens la seva visió. Cal obrir-se pas amb una eina tallant per accedir al broll i l'aigua no s'hi embassa gens, sinó que, ràpidament, se'n va torrent avall. Tot això ens fa pensar que els autors de l'*OnomCat*, si l'havien vist alguna vegada, no en recordaven les característiques.

4. Variants del topònim

4.1. Heus ací, en primer lloc, les que hem recollit oralment, d'informants de Manacor i de Petra:

– *Font de Gossalbo* [fɔn də ɣo'sawβo]

Recollida a Manacor. En un document de 1703 apareix com a *font de Gosaubo* (MASCARÓ GARMÉS *et al.* 1999: 44). Aquests autors (pàg. 23) la transcriuen amb vocalització, *Font de Gossaubo*.

– *Font des Gossalbo* [fɔn dəz ɣo'sawβo]

Recollida a Petra.

– *Font d'Albassalba* [fɔn dəwbə'zawβə]

És la variant més freqüent i se sent molt per Manacor.

La documenten així MASCARÓ PASARIUS (1958: 29-3d; 1964: 605) *Font d'Aubassauba* i *Font*

d'Aubassauba, *Sa*, respectivament, i ROSSELLÓ VERGER (1964: 91), que escriu [Font] *d'Albassalba*. MASCARÓ GARMÉS *et al.* (1999: 23) escriuen [Font] *d'Aubassalba*.

– *Font de s'Albassalba* [fɔn də səwbə'sawβə]

Recollida d'un veí de la zona en la qual s'ubica l'aiguaneix.

4.2. D'obres publicades, podem afegir les següents:

– *Font d'Algossauba*.

MASCARÓ GARMÉS *et al.* (1999: 23).

– *Font de Bossauba*.

Documentada el 1892. RIERA *et. al.* (2009: 323-346).¹⁶¹

– *Font de Bassalba / Besalba*.

Font de Besalba. ROSSELLÓ VERGER (1964: 326, 327 i 330).

Font de Bassalba. MASCARÓ GARMÉS *et al.* (1999: 23).

– *Font de Gossalba*

ANDREU GARMÉS (2004: 24 i seg.)

5. La nostra interpretació

Pel que hem pogut observar, els únics autors que s'han atansat a l'ètim del topònim ho han fet a partir de la forma única de *Font d'Albassalba*, cosa que els duu a formular una teoria segons la qual seria un nom descriptiu. El nostre parer, davant la coneixença de múltiples variants, antigues i modernes, és que es tracta d'un topònim format amb un nom personal d'origen germànic, llatinitzat com a *Gundisalvus* i documentat amb moltes variants entre els anys 850 i 996 a Catalunya (BOLÒS I MASCLANS I MORAN I OCERINJÀUREGUI, 1994: 343). A Mallorca, MIRALLES I MONSERRAT (1997: 690) el transcriu, del segle XIV, amb les formes *Gonsava*, *Gosalvo* i *Gosalbo*. Aquest antropònim germànic va deixar descendència abundosa en territoris castellans i aragonesos. Avui se'n troben variants tals com *Gonzalvo*, *Gozalbo*, *Gonzalbo* i *Gonsalbo*. El fet que la documentació que tenim a l'abast sobre la contrada el mostri lligat a noms com *Yanes* i *Roiz* fa pensar que va arribar a l'illa a través de repobladors que no eren pròpiament catalans.

El nom de *Gossalbo*, o el seu femení *Gossalba*, el trobam present com a topònim a diversos llocs de Mallorca: a Pollença el localitzam en una entrada marina de Formentor dita *Cala en Gossalba*; en el terme de Sant Joan identifica una possessió anomenada *Gossalba* que, curiosament, pertanyia al mateix propietari de les terres on es troba la font manacorina. El topònim santjoaner de Gossalba substitueix el de l'antic *Rahal Assuar* que el 1279 va ser donat per Gonçal de Verí als seus fills (ROSSELLÓ VAQUER, 1985: 88; CANUTO, 2000: 179-228). El 1395 es coneixia com a *Consalbo* (GUASP GELABERT, 1941-1947: 408).

¹⁶¹ Les autores de l'article deixen sense transcriure el nom de la font, que substitueixen per punts suspensius, segurament per mor de la dificultat de la lectura. Nosaltres ho feim a partir d'una còpia del document original.

Vegem ara la presència de l'antropònim i la seva aplicació a terres manacorines:

L'any 1265 Valentí de Torres establí a Gosalbo Yanes la meitat d'una alqueria del terme de Manacor en la qual hi havia en aquell moment una teulera (ROSSELLÓ i FERRER, 1977: 121). Possiblement, aquest posseïdor de l'alqueria és el mateix que apareix en un document de l'any següent amb el nom de Gossalb de Verí (ROSSELLÓ i FERRER, id, id). Anys abans, el 1232, els agrimensors reials delimitaren les terres que varen correspondre al rei de les que correspongueren al comte Nunó Sanç. Dins la part del comte, o sigui dins el terme de Manacor, citen una alqueria coneguda amb el nom andalusí d'Almadrava (ROSSELLÓ i FERRER, 1977: 148). Recordem que en àrab *al-madraba* significa 'la teulera'. La localització aproximada d'aquest assentament és possible a través d'un document de 1306, segons el qual Ramona, viuda de Joan Magalló, ven els honors que té a l'alqueria Almadrava (ROSSELLÓ VAQUER, 1978: 92). No hi pot haver cap dubte que una part de l'indret és el mateix que s'ha perpetuat fins avui amb la denominació *Hort des Magallons*.¹⁶² La finca apareix amb el nom de *Magallons* (transcrit *Magallós*) en el mapa Despuig, un lloc veí de la possessió dita *es Bessons* (*Los Bassons* en el mateix mapa), que possiblement també era part integrant de l'alqueria Almadrava, de la qual Joan Magalló només posseïa una porció. Un document de l'Escribania de Cartes Reials de l'any 1338 ens mostra que el rafal dit de *s'Almadraba* també era conegut com d'*en Gossalbo*.¹⁶³ Cinquanta anys més tard, el rafal (o possessió, llavors) és anomenat *dels Gosalbos*.¹⁶⁴ Cal afegir que els qui avui freqüenten la zona no saben exactament quins són els límits entre els dos indrets i solen dir, però, que l'hort està situat dins la contrada des Bessons.

6. El nom de la finca en la qual s'ubica la font

És ben possible que una de les variants del nom de l'aiguaneix tengui com a referent el topònim de la finca on es troba, una possessió que reflecteix l'antropònim de l'establidor dels inicis de la segona meitat del segle XIII, Gosalbo Yanes. En anomenar la *Font de Gossalbo*, amb absència d'article personal, parlem pròpiament de la surgència que flueix dins la possessió de Gossalbo, encara que, de fet, aquest broll pertanyia al propietari medieval així anomenat.

El nom primitiu de l'establiment hauria estat tal vegada **Gonsalvo* (< *Gundisalvus*). Serà oportú recordar que el femení *Gonsava* (< *Gonsalva*) del Monedatge d'Inca es documenta com a antropònim el 1329 (MIRALLES i MONSERRAT, 1997: 690).

Per reducció del grup *-ns-* > *-s-*, **Gonsalvo* hauria passat a **Gossalvo* (cf. llat. CONSILIUM > ant. *cosseyl*,¹⁶⁵ *institut* > *istitut*; *instància* > *istància*, *instant* > *istant*). Aquesta mateixa forma de l'antropònim es troba documentada el 1336 en un *Gosalvo* del Monedatge d'Inca (MIRALLES i MONSERRAT, 1997: 690).

Per vocalització de la *l* travant i pas de labiodental a bilabial afavorit pel contacte amb la

162 El llinatge Magalló i l'antropònim manacorí que ha originat semblen procedir d'Aragó, quan coneixem l'existència de la localitat de Magallón, situada a poc més de cinquanta quilòmetres al nord-oest de Saragossa, en direcció a Tarassona. Cal prestar atenció de cara als estudis del futur als topònims al·lusius a repobladors aragonesos que hi pugui haver a Mallorca, tals com Mondragó (Santanyí), es Tast (Porreres, Palma), etc.

163 ARM, ECR-657, f. 146.

164 ARM, ECR-668, 16v-20.

165 BADIA i MARGARIT (1981: 203).

w, **Gossalvo* hauria donat **Gossaubo*. Un antropònim de 1329, *Gossalbo*, del Monedatge d'Inca (MIRALLES I MONSERRAT, 1997: 690), ja mostra els efectes de la labialització, però no de la vocalització.

Així, doncs, és evident que es tracta d'un topònim que reflecteix la presència d'un antic repoblador. Era un típic nom en solitari, sense article ni determinant, com tants d'altres n'hi ha a l'illa, tots de notòria antiguitat: Cabrianes, Montblanc, Torà, Vallgornera, etc. (AGUILÓ, en premsa). Sovint, tal mena de topònims, abundosos precisament a Manacor (Conilles, Mendia, Tellet, Tortosa, Totesaus, etc.), coneixen variants antigues, pluralitzades i amb article, que els acosten a un altre model de la mateixa època (AGUILÓ, 2001: 23-27), tal com passa amb *Justaní* (Manacor), que també apareix escrit *los Justanins* (ROSSELLÓ VAQUER, 1978: 88). De manera paral·lela, l'antic lloc de Gossalbo es troba com a *Possessió dels Gossalbos*.¹⁶⁶ El nombre plural sembla indicar pertinença a un grup familiar.

7. Variants en la denominació de la font

És obvi que si el nom de la finca era Gossalbo la font es deia —es diu encara— *Font de Gossalbo*. És més, la variant *Font des Gossalbo* sembla indicar, com s'ha dit abans, que el nom de la finca podria haver coexistit amb una forma paral·lela introduïda per article. Una adherència de l'article àrab, o tal vegada un canvi fet a partir de l'article salat de *Font des Gossalbo*, n'hauria fet *Font d'Algossaubo*. És factible passar d'aquí a *Font d'Albassalba*, mitjançant una feminització motivada pel genèric *font*, un canvi $g > b$ degut a l'equivalència acústica (VENY, 2001: 94-131) i centralització de la *o* àtona (VENY, 2009: 93-113). No descartam que hi pugui haver intervingut l'etimologia popular. La incorporació d'un nou article hauria convertit el topònim en *Font de s'Albassalba* (cf. s'Almunia, s'Almudaina, s'Alcadena, etc.). No feim cas, en les dues darreres transcripcions, de la vocalització. *Font de Bossauba* seria una forma híbrida entre *Font de Gossalbo* i *Font d'Albassalba*, o vendria d'una anterior **Font de Bossalbo* no documentada. Finalment, *Font de Bassalba* obeiria a la influència formal d'una bassa inexistent en la realitat immediata de l'aiguaneix. Tanmateix, aquestes explicacions no exclouen la possibilitat de poder arribar als mateixos resultats després de fer camí per altres vies evolutives.

8. Referències bibliogràfiques

Cosme AGUILÓ (2001). «Flexió de gènere i de nombre en topònims mallorquins formats per article més antropònim», *Homenatge a Ramon Amigó i Anglès, Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, 84. Barcelona.

— En premsa (2011). «Topònims mallorquins dels repobladors catalans». Comunicació presentada al Col·loqui de l'ICOS. Barcelona.

¹⁶⁶ 1388. Entre els confrontants d'una venda d'allò que serà fins al segle XIX la terra dels Andreus, es diu textualment en referència a un dels confrontants: «et ex alia parte cum poessione uocata dels Gosalbos». ARM, ECR-668, 18 v.

- Jaume ANDREU Galmés (2004). *Fonts i sistemes hidràulics tradicionals a Petra. Les construccions i el territori*. Col·lecció Conèixer el Patrimoni, 2. Palma: Consell de Mallorca.
- Antoni M. BADIA i MARGARIT (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Eliseu Climent.
- Jordi BOLÒS i MASCLANS i Josep MORAN i OGERINJÀUREGUI (1994). *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Francesc CANUTO (2000). «Alqueries i Rafals del terme de Sant Joan», *Sant Joan: una vila set vegades centenària (1300-2000)*. Monografies Santjoaneres, 11. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines.
- Joan COROMINES i Josep MASCARÓ PASSARIUS (1989). *Onomasticon cataloniae*, vol. I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona. Barcelona.
- GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA (1989-2005). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Mallorca: Promomallorca.
- Bartomeu GUASP GELABERT (1941-1947). «Noticias históricas y documentales referentes a la villa de San Juan». *Documenta*. Sant Joan.
- Martí MASCARÓ Galmés, Francesc ANTICH ADROVER, Pere A. SEGURA CORTÈS i Josep M. SALOM SANCHE (1999). *Els regants de sa Vall de la Nou*. Col·lecció Així és Manacor. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- Josep MASCARÓ PASARIUS (1958). *Mapa General de Mallorca*. Palma de Mallorca.
- (1964). *Corpus de toponimia de Mallorca*, vol. II. Palma de Mallorca.
- Joan MIRALLES i MONSERRAT (1997). *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Repertoris de la Secció Filològica, III.
- M. Magdalena RIERA, Isabel M. RIERA i Júlia ROMAN (2009). «L'activitat arqueològica dels germans Amer Servera». *El patrimoni cultural de Manacor*. V Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- Ramon ROSSELLÓ i Rafel FERRER (1977). *Història de Manacor, I. Segle XIII*. Mallorca.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER (1978). *Història de Manacor. Segle XIV*. Mallorca.

— (1985). *Sant Joan. Segles XIII-XV (Notes històriques)*. Sant Joan.

Vicenç M. ROSSELLÓ VERGER (1964). *Mallorca, el sur y sureste*. Palma de Mallorca: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación.

Joan VENY (2001). «L'equivalència acústica b=g en català: els casos de *bolera*ny 'remolí' i *boixac* 'galdiró'». *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62.

— (2009). «Centralització de [o] àtona en català: del *clotell* al *clatell*». *Per una història diatòpica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LA FONT D'ALBASSALBA